

Ješa Denegri

U ČAST ĐERMANA ČELANTA (1940–2020)

U ove opasne dane koje smo proveli na „socijalnoj distanci“, iz italijanskih i drugih inostranih izvora, stigla je vest da je 29. aprila 2020. godine od zaraze virusom korona u Milanu preminuo Đermano Čelant (Germano Celant), istaknuti istoričar umetnosti i umetnički kritičar, takođe i u našoj sredini vrlo poznat i cenjen. Imali smo prilike da ga upoznamo na simpozijumu povodom izložbe *Nove tendencije 3* u organizaciji Galerije suvremene umjetnosti u Zagrebu avgusta 1965. U Beogradu je boravio u tri navrata – prvi put 1970. kada je likovnom programu Bitefa u Ateljeu 212 predstavio svoju upravo objavljenu knjigu *Conceptual Art – Arte povera – Land Art*, Torino 1970, drugi put 28. maja 1980. kada je održao predavanje *Moje lično iskustvo*, poslednji put 17. septembra 2006.

kada je povodom obeležavanja četrdesete godišnjice likovnih programa Bitefa govorio na temu *Umetnost i arhitektura*, uvek na poziv Biljane Tomić. U izdanju Hesperia, Beograd 2011. u prevodu Milane Piletić i sa mojim predgovorom objavljena je Čelantova knjiga *Artmix*, sa podnaslovom *Tokovi umetnosti, filma, dizajna, mode, muzike i televizije* (prvo italijansko izdanje, Milano 2008). Kao osobi međunarodnog ugleda i uticaja, ali i prijatelja i saradnika nekolicine istoričara umetnosti naše sredine, valja mu ovom prilikom posvetiti sažeti osvrt profesionalnog i ljudskog uvažavanja.

Rođen je u Đenovi 1940, gde je završio Filozofski fakultet i 1967. organizovao autorsku izložbu na kojoj će po prvi put da bude nagoveštena pojava „siromašne umetnosti“ (*arte povera*) u Galeriji La Berteska (La Bertesca). Uslediće ubrzo ceo niz izložbi, predgovora kataloga, tekstova u časopisima i knjiga u kojima će *arte povera* upravo od strane Čelanta biti teorijski obrađena i promovisana prvobitno kao italijanski pokret međunarodnog značaja. Potom se Čelantove aktivnosti

nastavljaju i šire ka brojnim drugim istorijskim i aktuelnim temama, u Italiji, gde je između ostalog, umetnički direktor Bijenala u Veneciji 1997, sa temom Buduće, Sadašnje, Prošlo (*Futuro, Presente, Passato*), u Evropi, gde sarađuje sa Centrom Žorž Pompidu (Georges Pompidou) u Parizu i sa Kraljevskom umetničkom akademijom (Royal Academy of Arts) u Londonu, prelaskom u Njujork postaje kustos Muzeja Gugenhajm (Solomon R. Guggenheim Museum) i urednik časopisa *Artforum*. Kao umetnički direktor Fondacije Prada (Fondazione Prada) od 2015. organizovao je brojne izložbe, kao poslednju veliku retrospektivu Janisa Kunelisa (Jannis Kounellis) u Veneciji 2019. godine.

Čelant je smatrao da kritičar koji se suočava sa umetničkim pojavama poput *arte povere* i njoj istovremenim, kao što su umetnost zemlje (*land art*), telesna umetnost (*body art*), umetnost performansa, umesto da naknadno i sa udaljene pozicije o njima piše, treba da ih podstiče u prvom trenutku njihovog nastanka i obezbedi im dopiranje do aktivnog mesta u umetničkom i medijskom sistemu. Kritičar, dakle, nije pisac *post festum*, nego organizator umetničkih nastupa u nastajanju, onaj koji umetnicima obezbeđuje mogućnost učešća na izložbama, festivalima i drugim izlagačkim prilikama. Stoga umesto „kritike u tekstu“, posredi je „kritika na delu“, dosledno tome kritičar je učesnik u zbivanjima u umetnosti, ujedno je pravovremeni i precizni dokumentarista umetničkih produkcija, pogotovo onih koje se odvijaju izvan trajnih estetskih objekata (slike i skulpture). Ponajmanje kritičar sme da bude sudija, procenitelj obavljenog umetničkog rada, on umetnikov rad promoviše, dokumentuje i doprinosi adekvatnoj istorizaciji. Za takve postupke kritičarskog delovanja Čelant je, pozivajući se na predlog Suzan Zontag (Susan Sontag) „protiv interpretacije“ (*Against interpretation*) zasnovao pojam „akritička kritika“ (*critica acritica*), a pod njim podrazumevao sledeće:

„Kritički rad poprima tako drugačiju delatnu dimenziju, više ne da prosuđuje ili utvrđuje, da širi brbljarije ili sudove – postaje sudeonik, ustanovljuje se kao uporedan i samostalan život, ne umetnički, u odnosu prema stvaranju umetnosti. Kritika ne postaje umetnost, već se ustanovljuje kao dokumentacija i pribiranje datuma i događaja što se odnose na stanovitog umetnika ili pokret, čuva celovitom svoju nezavisnost putem upotrebe sredstava koja su se tom upotrebom potvrdila. Podstiče umetnost i izaziva njen govor, prikazuje je u svim njenim fonetičkim, vizuelnim, motornim, senzorijskim i informacijskim vidovima, sarađuje s njom bez zahvatanja i nasilja, nadzire sredstva informisanja i usmerava ih dijalektičkom saobraćanju delovanja bez nametanja ili iskrivljujućeg posredništva u odnosu prema savremenom umetničkom govoru.“

Dosledno načelima „akritičke kritike“ i „kritike na delu“ zasnovani su operativni i organizacioni postupci savremenih kustoskih ili kuratorskih praksi,

kao profesije u kojoj je Čelant nizom autorskih projekata i izložbi postao jedan od najznačajnijih predstavnika.

Čelant se od početka sedamdesetih posvećuje nizu drugih područja i problema savremene umetnosti o kojima (između ostalih i pored pomenutih) objavljuje sledeće knjige, monografije i predgovore u katalozima izložbi: *Piero Manzoni*, 1971, 1972, 1975, 1991, 2004, *Arte come arte*, 1973, *Senza titolo*, 1974, *Offmedia. Nuove tecniche: video, disco, libro*, 1977, *Arte-ambiente 1900–1976. Dal futurismo alla body art*, na Bijenalu u Veneciji 1976, *Identité italienne. L'Art in Italie depuis 1959*, 1981, *Emilio Vedova*, 1984, *Futurismo e futurismi*, 1986, *Arte all'Italia*, 1988, *Italian metamorphosis 1943–1968*, 1994, *Arte-moda*, 1996, *Tornado Americano. Arte al potere 1949–2008*, 2008.

Umetnička situacija koja krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih nastaje obeležena „povratkom slikarstvu“ nastupajućeg postmodernizma ne odgovara Čelantovim afinitetima, stoga neće skrivati rezerve spram tipično italijanskih pojava transavangarde i pogotovo anahronizma. Kako bi iskazao svoju „doslednost u doslednosti“ nasleđu *arte povere* organizovao je u Torinu 1984. retrospektivu pod naslovom *Coerenza in coerenza*. Ali da ne pokazuje povlačenje od aktuelnih zbivanja potvrđuje izložbom *Inespressionismo americano* u Đenovi 1981. i tekstom *Unexpressionism: Art Beyond the Contemporary* objavljenom u Njujorku 1988, u kojima nasuprot pojmu „neoekspresionizam“, koji se odnosi na nemačko slikarstvo „novih divljih“, uvodi pojam „neekspresionizam“ da bi njim obeležio savremene umetničke prakse na tragu konceptualne umetnosti i upotrebe novih tehničkih medija. U to vreme Čelant je glavninom aktivan u Americi, ostajući po strani od evropskih i pretežno italijanskih pojava pod znakom citatnosti i obnove istorijskih memorija, nastavlja praćenje i podršku umetnosti mentalnih i multimedijalnih svojstava, prevashodno američkih autora, o kojima piše u poglavlju „Inespressionismo americano“ svoje knjige *Tornado americano* (italijansko izdanje, Skira, Milano 2008).

Čelant je istovremeno branio pravo kritičara na parcijalnost izbora, sopstvenim primerom *arte povera*, ali je zastupao i krajnju širinu poimanja umetnosti, naročito u periodu njene savremene postistorijske ekspanzije. Iako je *arte poveru*, u njenom početku, nazvao „gerilom“, nije pristajao na marginalizaciju nove umetnosti nego se borio za njeno središnje mesto u institucionalnom umetničkom sistemu, ujedno zahvaljujući saradnji sa nizom izvanrednih umetnika u zajedničkim strategijskim nastupima. Proizlazeći iz italijanske kulturne sredine, „futurističku rekonstrukciju univerzuma“ smatrao je temeljnom osobinom istorijskih avangardi, ali daleko od svakog lokalnog prioriteta zastupao je internacionalističku suštinu savremene umetnosti u kojoj je iznad svega cenio slobodu umetnika-pojedinca bez obzira na jezike, postupke i medije ispoljavanja.

Objavljivanje prevoda knjige *Artmix* povoljna je prilika detaljnog uvida u Čelantova razmatranja savremenih medijskih praksi pod širokim rasponom pojma umetnosti pod kojim podrazumeva, osim umetničkih pokreta i pravaca, još i fenomene kao što su knjiga, gramofonska ploča i video kao nove umetničke

discipline, sve do muzike, plesa, mode, „bodi-dizajna“... Posredi je krajnje otvoreni repertoar „mešanih“ i „ukrštenih“ medija, u znaku potrebe i cilja neograničenih i nezaustavljivih procesa međuljudskih duhovnih komunikacija. Prva rečenica njegovog *Uvoda* u ovoj knjizi glasi: „Umetnost danas nastaje od svega i svugde, bez jezičkih i teritorijalnih granica.“ I dalje: „Pred nama je totalno raskrivena realnost umetničke imaginacije, obogaćene novim estetskim iskustvom, virtuelnim, totalno multimedijalnim i interaktivnim.“ Prema tvrdnji samog autora:

„Ova knjiga ima za cilj promišljanje te fluidnosti koja je takođe uobličavala moj rad, navodeći me da se pozabavim tom umetničkom mešavinom kako bih ponudio nekakvo tumačenje onoga što je istorijsko i onoga što je savremeno. Naime, idući stazom koja me je dovela do šireg pogleda na gubljenje međuprostora između artefakata, utvrdio sam da više nema rastojanja između teritorija koje su nekada izgledale čvrsto omeđene. Pokazalo se da su dodiri toliki da dovode u pitanje i sam metod koji se rukovodio unutrašnjim i spoljašnjim, visokim i niskim, značajnim i beznačajnim; pozeleo sam da širom otvorim teorijski prozor, tako da se kroz neposredno iskustvo sagledava tehnološko i medijsko ubrzavanje, umnožavanje umetničkih putanja.“

Valja se prepustiti čitanju ove koliko poučne toliko i zanosne knjige, poneti od nje saznanja koja nam je, zajedno sa Celantovom ukupnom profesionalnom ostavštinom, preneo jedan od najagilnijih i najsugestivnijih protagonista u polju istorije, teorije, kritike i kustoskih praksi savremene umetnosti.